

KALUNDBORG ARKÆOLOGIFORENING

37. årgang nr. 2, maj 2024

KALUNDBORG ARKÆOLOGIFORENING FACEBOOK

Museum Vestsjælland - Arkæologi

1. februar kl. 11.15 · 🌐

...

Når arkæologen flytter ud, flytter ræven ind...

Se det fine hus der er kommet frem for dagens lys på museets udgravninger ved Kaldred. Vi har afrenset det i fladen, og indrammet huset med det afrensede grus, så vi kunne få et flot dronefoto af det hele.

Nu bliver det spændende at undersøge hustomten nærmere og se, om vi kan få udrett konstruktionen i forhold til opbygning og datering. Er der mon kun et enkelt treskibet hus fra bronzealderen... eller er der to der ligger over hinanden eller ligger der et neolitisk midtsulehus og gemmer sig?

Nogle af stolpehullerne undersøgte vi allerede ved forundersøgelserne i efteråret. Det er dem man kan se som huller i fladen. De var store og dybe.

Et af dem var sådan et fint hul, at den lokale ræv med glæde tog imod tilbuddet, uddybede hullet med flere meter ind under overfladen og flyttede ind. Nu har vi rensset lidt omkring hullet, og så er vi bare spændte på, om ræven tager flere stolpespor i brug, før vi kommer tilbage!

Huset fra bronzealderen er dateret indenfor 1700-500 f.v.t. og skulle der ligge et neolitisk hus og gemme sig inden under, er det endnu ældre fra perioden 3900-1700 f.v.t.

Kalundborg Arkæologiforening er naturligvis på Facebook, hvor man har mulighed for at følge lidt med i, hvad der er af forskellige arrangementer i foreningen samt hvad der udføres af arkæologiske arbejder inden for Kalundborg Kommunes område.

Hvis du ikke allerede er medlem af arkæologiforeningens Facebookgruppe, vil vi gerne hermed opfordre dig til at blive medlem. Her kan du aktivt være med til at gøre Facebookgruppen bedre og mere interessant ved at bidrage med opslag om dine forskellige arkæologiske oplevelser, fotos af dine oldsager etc.

Museum Vestsjælland - Arkæologi

4 d. · 🌐

Se lige dette flotte billede!! Det er taget i november ved Birkendegård i Kalundborg. Vi startede på prøvegravningerne til Kalundborgmotorvejen sidste år, og nu er vi snart ved at tage hul på de første udgravninger. Det bliver spændende at se, hvad de bringer.

Museum Vestsjælland - Arkæologi

9. februar kl. 06.38 · 🌐

Har vi fundet en hal?

Sporene efter endnu et stort, flot hus er dukket frem under mulden på udgravningerne i Kaldred. Denne gang er der tale om hus, der er 6 meter bredt og knap 30 meter langt.

I et af stolpehullerne kom et randskår af østersøkeramik frem, hvilket daterer huset til sen vikingetid eller tidlig middelalder (1000-1250 e.v.t). Østersøkeramik kendes på ornamentikken af de karakteristiske bøljelinjer og lige fuger. Selve husets konstruktion ligner mest noget, vi kender fra 1100-tallet, hvilket ville datere det mere præcist til tidlig middelalder. Vi afventer i spænding på at få svar på C14-dateringerne, så vi forhåbentligt kan få fastlagt perioden mere præcist.

En ting kan vi dog udlede. I flere af stolpehullerne kan vi nemlig se spor efter ikke bare én, men to stolper. Det tyder på, at man på et tidspunkt har udskiftet mange - hvis ikke alle - af stolperne. Derfor tænker vi, at huset må have haft en meget lang brugsperiode, om så det har haft funktion som beboelse, samlingssted eller noget helt tredje.

Hvad tænker I?

Sidste nyt om et af vore oldtidsminder

Af Per Lotz

Stenaldergravpladsen Trekroner

I det sydlige hjørne af Store Hareskov har vi to fortidsminder, som rummer mange historier: om gravene i yngre stenalder, om Nationalmuseets spændende udgravning med interessante knoglefund. Desuden om rillesten og om en meget aktiv stenhugger, som desværre "huggede" de fleste sten på stedet for at lave små stenbroer.

Det bedst bevarede gravkammer, som ses til højre, blev for nogle år siden skadet ved, at nogen havde tændt et stort bål mellem stenene, så flere af dem fik revner.

I 2023 så vi, at der var faldet store brudstykker af stenen til højre. Med hjælp fra et hold

besøgende amatørarkæologer fra Kalundborg blev de manglende sten fundet. Skaden blev derpå anmeldt til Naturstyrelsen og Slots- og Kulturstyrelsen. Sidstnævnte har specialister ansat til at vedligeholde vore fredede fortidsminder. For nylig er graven blevet repareret, og når vi besøger den, bliver vi mindet om, at selv granitsten ikke altid holder til evig tid.

Obs:
På skitsen vender
nordpilen nedad.

De reparerede sten
er markeret med en
rød cirkel.

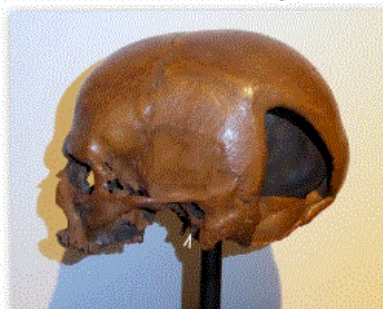

Endnu en kranieoperation - efter 5400 år

Af Per Lotz

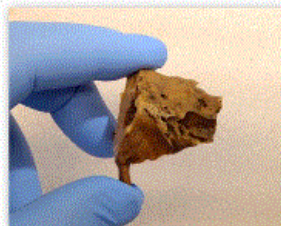
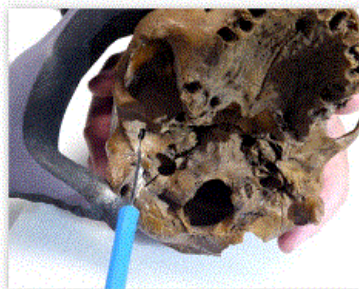
Det trepanerede kranium

Et af de mest spektakulære fund på Mosegaarden er det 5.400 år gamle kranium, som Karl K. Nielsen købte for 8 flasker øl i en tørvemose i 1943. For 5 år siden blev kraniet udvalgt til at indgå i en international dna-undersøgelse af gamle knoglefund for at få ny viden om sten- og bronzealderens befolkninger.

Jeg fik af Furesø Museer og Museum Nordsjælland lov til - med erfaring som praktiserende tandlæge og viden om knogler - at udtage knoglen ved brug af bor og små savklinger, som det ses på billederne. Der udtagne knogle på 3x2x2 cm blev afleveret på Globe Instituttet, som er ledet af Eske Willerslev. Knoglen, benævnt 'pars petrosa' (klippeknogle), viste sig at indeholde velbevaret dna og indgik sammen med mange andre knogler og tænder fra både æ. og y. stenalder samt ældre bronzealder i talrige undersøgelser.

Efter flere års arbejde med rapporten, som kaldes "verdens største undersøgelse af forhistorisk dna", er 1. del med de danske resultater netop udkommet i januar i det internationale, engelske tidsskrift NATURE. Moderne dna-forskning giver et detaljeret billede af det enkelte individs 'genom', dvs. den samlede arvmasse. - Det lille stykke knogle, som

vises til venstre, har været med til at opklare, om den yngre stenalders bønder var efterkommere af jægerbefolkningen i ældre stenalder, og hvornår og hvorfra kom der nye folkeslag ind i Danmark? - Og hvem stammer vi selv fra?

Rapporten skal nu nærlæses, og det er planen at skrive en mere detaljeret artikel om de mange og ofte overraskende resultater.

ARKÆOLOGI I BØRNEHØJDE

Jens Nielsen

Museum Vestsjælland havde i sommeren 2023 arrangeret i alt 6 dages arkæologi i børnehøjde i løbet af juli og august måned, hvor museet havde engageret arkæologistuderende Mads Doctor som instruktør. Bent Mortensen sendte et par gange invitationer ud til både arkæologiforeningens og museumsforeningens medlemmer om at assistere ved arrangementet, men det viste sig mildest talt at være vanskeligt at skaffe frivillige, der havde tid og lyst til at bidrage til afviklingen af arrangementet.

Så meget mere prisværdigt var det, at det i tredje og sidste forsøg alligevel endte med, at 5 af arkæologiforeningens mest aktive medlemmer meldte sig til at deltage. Derfor hermed en stor tak til Helle Gjøl, Bent Mortensen, Margit Jørgensen, Nina Nyberg og Merete Gertz for deres indsats.

Selv om der forekom dage med byfest i Kalundborg og ind imellem noget regnvejr, som begge dele nok kan have lagt en dæmper på deltagertallet, var arrangementet rigtig pænt besøgt, og vigtigst af alt virkede både børn og voksne, på trods af de temmelig minimalistiske forhold, glade og tilfredse. Det skyldtes ikke mindst Mads Doctors store engagement og åbenlyse pædagogisk evner samt de frivilliges evner til at svæve lidt rundt over det hele.

Børnearkæologerne havde mulighed for at grave efter oldsager i nogle små sandkasser, og de kunne finde mønter og andre metalsager med metaldetektor i et par felter lagt ud på græsplænen i Kalundborg Museums store have. Desuden var der mulighed for at solde kulturjord fra jættestuetomten ved Skælskør Nor, hvor arkæologiforeningens soldehold har deltaget i den interessante udgravning.

Museum Vestsjælland har valgt at spare arkæologi i børnehøjde væk i Kalundborg og Slagelse i 2024.

Der var livlig aktivitet af ivrige børnearkæologer i museets gamle have.

Fotos: Jens Nielsen.

ERNI OG DE ÆLDSTE MENNESKER

Jens Nielsen

Erni Lundberg fra Furesø Arkæologigruppe har gennem en årrække besøgt nogle af verdens ældste arkæologiske lokaliteter. Fra disse rejser har Erni hjembragt primitive redskaber, der var fremstillet af de første mennesker. Det fortalte Erni om onsdag d. 15. november 2023 i museets foredragssal.

Erni Lundberg fra Furesø Arkæologigruppe fortæller om sine mange spændende og helt utroligt gamle fund fra Afrika.

Foto: Jens Nielsen.

Der er et eller andet uvirkeligt over, at have mulighed for at stå med så gamle menneskeskabte redskaber i hånden, hvis alder kan tælles i hundredtusinder eller endda millioner af år. Den mulighed har medlemmer af Kalundborg Arkæologiforening haft, og der var god

spørgelyst angående de forskellige redskaber, fremstillingen af dem og deres anvendelse.

Erni Lundberg har samlet et kompendium i en PowerPoint på 94 sider. Det har alle Kalundborg Arkæologiforenings medlemmer fået tilsendt elektronisk d. 18. september 2023.

Der var i alt 13 deltagere, hvoraf 11 var fra vores arkæologiforening.

Det er så åbenbart her vi er nået til efter et par millioner år.
Illustration fra Internettet.

OVERLEVELSESTUR OG JULEFROKOST

Jens Nielsen

Traditionen med at holde julefrokost i arkæologiforeningen er lige så gammel som foreningen selv, og lige fra begyndelsen har der været arrangeret en overlevelsestur til diverse udvalgte arkæologiske steder.

Overlevelsesturen før julefrokosten lørdag d. 25. november 2023 gik denne gang til langhøjen i Forskoven på Asnæs. Der var 11 medlemmer, der deltog i eftermiddagsturen, og yderligere 5 sluttede sig til, da vi skulle i gang med julefrokosten i Kalundborg Museums foredrags-sal.

Langhøjen i Forskov på halvøen Asnæs. Den mest truede del af højen blev udgravet i 1986 af Kalundborg Museum v/ arkæolog Anne Birgitte Gebauer.

Foto: Jens Nielsen.

Det var rigtig glædeligt at se, at langhøjen og et par meter uden om den bliver plejet og holdt rigtig pænt. Men bunden af gravkammeret, der blev udgravet i 1986, begynder unægtelig så småt at se noget slidt ud.

Langhøjen i Forskov fremstod velplejet, da vi besøgte den, og der kan være utroligt stemningsfuldt med højens placering helt ud til kanten af kystskrænten.

Foto: Jens Nielsen.

Efter den friske tur til langhøjen var julefrokosten vel fortjent. Bemærk den flotte røde dug og den smukke bordpynt – især den der er placeret rundt om langbordet.

Foto: Jens Nielsen.

LIDT NYT FRA STUDIEKREDSEN

Jens Nielsen

Arkæologiforeningens studiekreds har nu eksisteret i godt og vel et par år og består for tiden af 10 personer, der som udgangspunkt mødes den første onsdag hver måned for at studere og bestemme oldsager. Det drejer sig primært om oldsager, der på forskellig vis gennem årene er kommet i vores forenings varetægt. Håbet og ønsket er, at vi bliver i stand til at stedfæste så meget som muligt af materialet til såvel kendte som til nye arkæologiske lokaliteter, og at Museum Vestsjælland efterfølgende vil modtage materialet til videre foranstaltning i det museale system.

Holdet har brugt megen tid og grundighed på at gennemgå et stort fundmateriale, der angiveligt kommer fra en jættestuetomt på Aagaards jorder nær Gørlev. Materialet er blot en lille del af Villy Falks kæmpestore samling, hvor vores forening i 2018 modtog alt materiale fra Vestsjælland fra Falks dødsbo.

Summarisk består jættestuefundet fra Aagaard af følgende:

Mellemneolitisk tragtbægerkultur: 1 stridsøkse, 6 tyknakkede økser, 8 tyknakkede tyndbladede økser, 3 mejsler.

Enkeltgravskultur: 1 stridsøkse, 1 tyknakket økse, 1 huløkse.

Dolketid: 1 tyknakket tyndbladet økse med udsvajet æg.

Andet: 1 buekniv, 2 ildsten, 12 flækkeknive, 2 rygflækker, 27 flækker.

Keramik: Mange hundrede små fragmenter af meget smukt ornamenterede lerkar fra mellemneolitisk tragtbægerkultur. Der er blandt andet randskår fra 22 forskellige lerkar samt skår fra 3 lerskiver.

Alt sammen er nu blevet beskrevet og skal nu fotograferes, hvorefter oldsagerne i henhold til en tidligere aftale vil blive afleveret til museet.

Studiekredsen er også blevet færdig med at bestemme og datere en mindre samling oldsager fra Phillipsdals jorder. Det drejer sig om de oldsager, der ses på fotoet herunder. Det er i øvrigt også oldsager fra Falks samling.

Fund fra Philipsdal. Fra Villy Falks samling.

Foto: Jens Nielsen.

Fundene fra Philipsdal blev tilbudt til Museum Vestsjælland, som vurderede, at i det mindste nogle af genstandene bør indgå i museets samling. Oldsagerne og et uddybende notat blev sendt til Oldvejen med arkæolog Karen Lundstoft som ordonnans d. 11. oktober 2023. Det er altid en stor tilfredsstillelse, når en sag kan betragtes som afsluttet.

I Villy Falks samling er der også nogle flintoldsager fra Lunden ved sydvestbredden af Tissø. Netop på Lunden har arkæologiforeningen i 2018 udført omfattende systematiske detektorafsøgninger over stort set hele arealet. Der er gjort mange metalfund fra middelalderen, og de

koncentrerer sig om det stormandssæde, Hallenslevlund, der har tilhørt Hvideslægten, og som har ligget på Lunden. I tilgift til detektorfundene fra middelalderen var der på andre steder af Lunden desuden 4 bronzecelte og en bronzesegl fra yngre bronzealder og nogle flintoldsager. Sammenholder man Villy Falks flintfund med arkæologiforeningens samt tidligere registrerede genstande, kan der konstateres, at der må have været aktiviteter af forskellig art på Lunden gennem næsten hele stenalderen og yngre bronzealder. Fund fra jernalder og vikingetid er endnu ikke med sikkerhed påvist, idet omstændighederne omkring et ældre fund af en vikingetids spydspids måske er lidt usikre. Metalfund fra netop det sted, Hvidernes Hallenslevlund har ligget, er talrige.

Studiekredsen har også ind imellem arbejdet lidt med fund fra Øresøholdets opsamlinger fra en meget spændende maglemoseplads under kraftig erosion i Lille Åmose, hvor der også er lidt velbevaret knoglemateriale.

Der ligger stadig masser af andre fund, som studiekredsen skal i gang med at gennemgå og bestemme: Først og fremmest er der Per Høis samling som arkæologiforeningen modtog 2018, og den er vi faktisk i gang med. Pers samling er temmelig godt belyst, og der burde være basis for, at der kan oprettes nye lokaliteter, ligesom der også er materiale fra tidligere registrerede pladser.

Jacob Smellings samling modtog foreningen også i 2018. Her ligger der et kæmpe arbejde med at stedfæste fundene, men sagerne er nummereret, og der foreligger en kopi af en fundliste. Der er desuden fortsat mange flere oldsager fra Villy Falks samling, hvor vi håber at kunne stedfæste en del af sagerne, så de forhåbentlig også kan indføres i det museale system. Og ikke at forglemme er der stadig det meste af Øresøgruppens materiale fra maglemosepladsen ved Øresø Mølle og Havnemarkgruppens materiale fra Havnemarkpladsen fra ertebøllekulturen foruden en hel del andet. Der er med andre ord ingen risiko for, at studiekredsen bliver arbejdsløs foreløbig.

VI BESØGER ØRNEBJERG

Søndag d. 2. juni kl. 11:00

Der er så mange fantastiske steder i vores vestsjællandske områder. Et af dem er Ørnebjerg ved Buerup, som med sin formidable udsigt over Tissø og Lille Åmose altid er et besøg værd. En tur til Ørnebjerg bliver ikke ringere af, at man vælger den rigtige årstid. Det er nemlig slutningen af maj og begyndelsen af juni, idet Ørnebjerg er en lokalitet med rigtig mange gøgeurter, der netop blomstrer på den årstid.

Der er naturligvis også noget oldtid på Ørnebjerg. Ifølge Slots- og Kulturstyrelsen ligger der 2 stenkredse, men andre steder er der nævnt flere – muligvis 14 – af disse mystiske stencirkler, som formodes at være fra bronzealderen. Der er også 3 af de stærkt omdiskuterede såkaldte rillesten. Er det magiske sten fra stenalderen eller spor efter stenklovning i historisk tid??? På østskråningen af Ørnebjerg er der højryggede agre fra før udskiftningen, og der er gammel hasselstævningsskov.

Her ses en af stenkredsene på toppen af Ørnebjerg og den storslåede udsigt over Lille Åmose mod nordvest. Mod sydvest er der en tilsvarende flot udsigt over Tissø.

Foto: Internettet.

Besøger man Ørnebjerg på den rette årstid, kan man opleve en fantastisk bestand af gøgeurt. Der er også en gammel hasselstævningskov.
Fotos: Internettet.

Planen er indtil videre følgende sådan ca.:

11:00 Fælles kørsel fra Kalundborg Museum.

11:30 Opsamling ved Fugledegård, hvor der blandt andet bliver lejlighed til at nærstudere den plancheudstilling om udgravningerne, som Josefine Bican lavede for efterhånden et par års tid siden.

12:30 Ved Fugledegård er der borde og bænke, hvor vi har mulighed for at indtage den medbragte frokost.

13:00 Derefter tager vi turen rundt vest om Tissø, hvor vi passerer dyssen ved Sæby.

13:30 Kort før vi kommer til Buerup, passerer vi et par meget flotte dysser, som der måske er adgang til.

14:30 Videre til turens bogstavelige højdepunkt, Ørnebjerg, med toppen 73 meter over havets overflade og med en fantastisk udsigt over Tissø og Lille Åmose. Her kan eftermiddagskaffen passende indtages. Merete Gertz vil fortælle om stedets plante- og dyreliv.

Der er tilmelding senest søndag d. 26. maj til

Formand Helle Gjør morgjol@gmail.com

DOBBELTJÆTTESTUEN KORSHØJ I UBBY

Jens Nielsen

Kalundborg Arkæologiforenings fortidsmindeplejegruppe sætter markante spor og forbedrer de landskabelige værdier i væsentlig grad, de steder, hvor deltagerne bringer bortgemte fortidsminder frem i dagens lys. Et af gruppens største projekter til dato var en grundig rydning af træer forgangne efterår i forbindelse med dobbeltjættestuen Korshøj i Ubby. Projektet krævede ekstern finansiering til professionel assistance. Til gengæld blev resultatet rigtig flot.

Det fornemme resultat skal naturligvis fejres med manér

onsdag d. 12. juni kl. 18:30

Invitation bliver fremsendt senere

Bemærk hvor fantastisk flot dobbeltjættestuen Korshøj i Ubby er blevet efter at fortidsmindeplejegruppen har været i gang.

Foto: Gunnar Jørgensen.

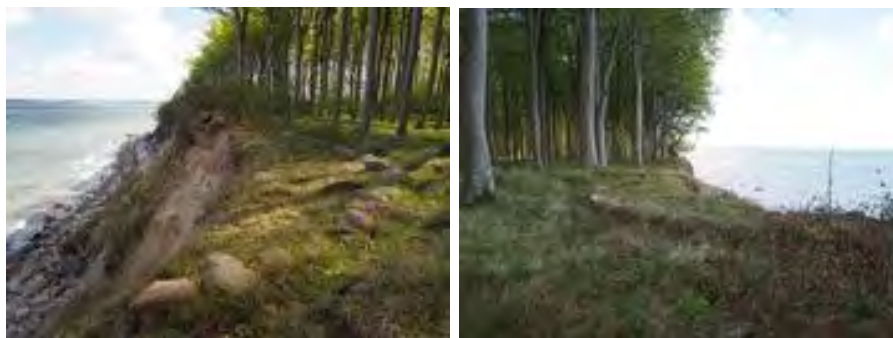
ASNÆS VESTERSKOV KYSTREKOGNOSERING

Jens Nielsen

Vi mødes på P-pladsen ved Havnemark på Asnæs
søndag d. 16. juni kl.10:30

Kysterne på halvøen Asnæs har som så mange andre steder været under kraftig erosion de seneste år. Det må vi ubetinget ud for at holde øje med. Vores forening har ved tidligere kystrekognosceringer gjort forskellige arkæologiske observationer, som har ført til oprettelse af nye lokaliteter i Slots- og Kulturstyrelsens database.

I den nordvestligste del af Asnæs Vesterskov vil Margit Jørgensen fortælle om udgravningen af en halv høj fra yngre bronzealder, som arkæologiforeningen deltog i. Der blev udgravet i alt 6 urnebegravelser, som kan dateres inder for yngre bronzealder per. V – VI.

Randstenskæden fra bronzealderhøjen.

Fotos: dkconline.

Der er tilmelding til formand Helle Gjør morgjol@gmail.com

Senest søndag d. 9. juni.

TILLYKE MED DE 80 ÅR

Kære Jens

TIL ARKÆOLOGI DER GÅR DIN ID
INTERESSEN PASSES MED KÆMPE FLID
DU OPNÅR DE FINESTE RESULTATER
DER SKRIVES HEROM I AMERIKANSKE STATER
MEN FUNDENE GØRES NU MERE LOKALT
OM DEM FÅR DU OGSÅ SELV FORTALT
DU BERETTER FLITTIGT OM DIN EGN
FOR DU HAR BLIK FOR HISTORIENS TEGN
ET INDLÆG I RAKLEV SOGNEBLAD
HAR OFTE GJORT EN LÆSER GLAD
DEN SAMLEDE VIDEN DU FORØGER
DET LÆSER VI OM I DINE BØGER

FRA TRANEMOSEN DU CYKLER TIL BY
DU LAR' DIG IKKE KYSE AF EN SKY
MAN ALTID REGNE KAN MED DIG
MEN DU FØLGER EJ DEN SLAGNE VEJ....
DEN SIKRESTE VEJ TIL ET GLAS ROM
ER NÅR DU TIL MØDE SIGER "KOM".
HER ØSER DU OGSÅ GERNE AF DIN VIDEN
OG YNDER AT VI KOMMER TIL TIDEN.
EN STUDIEKREDS DU OPRETTET HAR
VI DIN VIDEN SOM NEKTAR TAR'
FOR REGISTRERING ER IKKE SÆRLIG NEMT
SKAL GØRES OFTE FOR KKE AT BLIVE GLEMT

SOM ORGANISATOR ER DU FÆNOMENAL
ALLE DETALJER HAR DU I DIN MANUAL
SÅ ALLE KAN GRAVE OG SOLDE
MENS DU DET STORE OVEBLIK HOLDE
DU HAR SAMLET TRÅDENE FOR OS
DOG UDEN SELV AT VILLE VÆRE BOSS.
DU HAR SIDDET I BESTYRELSEN LÆNGE
MEN VIL NU UD AF DENNE GÆNGE
VI HAR DIG FORTSAT VED VOR SIDE
SÅ INGEN NØD VI NU SKA' LIDE
DU TAKKER AF FRA DIN BESTYRELSESPOST
AT FINDE DIN ERSTATNING ER ET "MUST"
STOR ROS FOR DIN RETTIDIG OMHU
MEN STØRRE TAK FOR DIN STORE ILDHU.
OM DIT RYGTE GÅR DER "GNY"
OGSÅ LANGT UDENFOR VOR BY.

På egne og bestyrelsens vegne
Karen Boysen

SPADESTIK

Jens Nielsen

Oldtidens mennesker har efterladt mange spor af vidt forskellig art. I jernalderens tørvegrave er der fundet mange spader af træ, der har været anvendt i forbindelsen med tørvegravning. Det er muligvis samme typer træspader, der blev anvendt ved diverse gravninger af stolpehuller, gruber, gravanlæg og nedgravede anlæg i øvrigt. Billedet herunder viser to hovedtyper af jernalderens træspader. Den T-formede spade har nok overvejende været anvendt til at udstikke tørv med, mens den dobbelte spade antagelig har kunnet anvendes til at udføre forskellige former for gravearbejde.

I tørvemoser er der fundet mange træspader fra jernalderen. Der er to hovedtyper: en dobbeltspade og en T-formet. På fotoet til højre ses en rekonstruktion af Tollundmanden med en dobbeltspade.

Fotos fra Internettet.

I forbindelse med udgravningen af en jættestuetomt ved Skælskør Nor, hvor Kalundborg Arkæologiforening har deltaget, blev der påvist en

meget stor lergrav fra tiden omkring Kristi fødsel. I østkanten af lergraven kunne man i en profil se tydelige aftegninger efter spadestik. Lignende spor efter arbejde med en spade har Kalundborg Arkæologiforening været med til at påvise i kanten af en kæmpestor lergrav fra vikingetid ved Tissøpladsen.

Kanten af en lergrav fra omkring Kr.f. ved jættestuetomten ved Skæl-skør Nor. Såvel ca. 45 som ca. 65 cm under den muldafrømmede flade ses der i profilen en lille afsats, som er fremkommet ved gravning med en jernalderspade af træ. De røde og hvide inddelinger på landmålerstokken måler hver især 20 cm.

Foto: Jens Nielsen.

Spadestik i kanten af det store lertagningshul vest for Fugledegård ved Tissø. Hver af de røde og hvide markeringer på landmålerstokkene måler 20 cm.

Foto: Gunnar Jørgensen.

Spadestik i kanten af det store lertagningshul vest for Fugledegård ved Tissø.

Foto: Nationalmuseet.

FUGLEKØJER

Jens Kristian Nielsen

INDLEDNING

Da jeg på et tidspunkt afsøgte det nordlige Odsherred i forbindelse med min hobby med luftarkæologi, faldt jeg over en sær formation syd for Nykøbing Sj. Formationen er nærmest en stor dråbe og ligger på kanten af en nu inddæmmed fjord. Den samlede længde er ca. 100 meter og bredden er ca. 45 meter. Jeg lagde observationen op i gruppen "Luftarkæologi" på Facebook, og fik et svar på, at det formodentligt var en fuglekøje.

HISTORIEN OM FUGLEKØJER

Jørgen Fog (f. 1933) mag.scient. i zoologi fra Københavns Universitet skriver om fuglekøjer på www.aldus.dk/fanoe/fuglekøjer.

"Ordet er afledt af det hollandske kooi, der betyder fælde, ruse. En køje er en dam, hvorfra der udgår 1-8 krumme, gravede kanaler (piber), som er overdækket med net. Ved hjælp af korn og tæmmede ænder - frit flyvende og vingeklippede - lokkes vilde ænder ind i dammen og dernæst ind i piberne, hvor de fanges med henblik på slagtning eller ringmærkning".

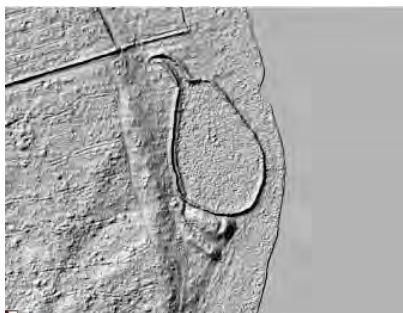
"Køjesystemet blev udviklet i Holland i sidste del af 1500-tallet, og et stort antal køjer anlagdes i såvel Holland som England. Her i landet har køjefangst kun været et erhverv på Fanø, hvor der i sidste århundrede blev indrettet fire køjer, og i nogle af dem tog man årligt et betydeligt antal svømmeænder, for ca. 90 procents vedkommende krikænder. Sønderho Gamle Fuglekøje, som er grundlagt i 1866, er øens ældste. Dammen er sekskantet (hver kant ca. 40 m), og fra hvert hjørne udgår en pibe. Ifølge de gamle fangstjournaler, der opbevares af Interessentskabet Sønderho Gamle Fuglekøje, indledtes fangsten i 1867. Indtil 1930 foregik fangsten udelukkende i døgnets lyse timer, efter at fuglene under stigende vande i Vadehavet var søgt ind i køjen. Køjemanden fodrede i den eller de piber, som det var rimeligt at bruge

i forhold til vindretningen, og når lokkefuglene svømmede ind i en pibe med vilde ænder i kølvandet, drev han dem op i pibens ruse, uset af ænderne i dammen. Medens Vildtbiologisk Station har brugt Sønderho Gamle Fuglekøje, er der kun trukket få ænder ind i køjen om dagen. Måske er det på grund af den betydelige menneskelige aktivitet alle steder, at dammen nu stort set kun besøges af ænder i de mørke timer, hvor fortidens fangstteknik hurtigt måtte opgives. Man lavede så med trådvæv en tragtformet ruseindgang i hver kanals brede ende, så ænderne fanger sig selv om natten". På Fanø kendes 4 køjer og der er beskrivelser af fuglekøjer på Dragør og ved Gavnø.

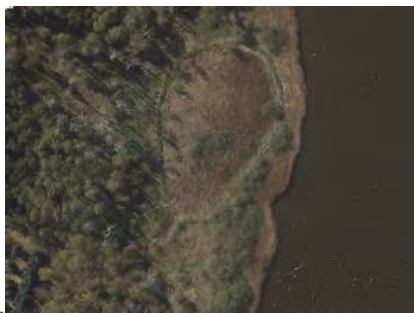
FUGLEKØJEN VED NYKØBING SJ

Observationen af Fuglekøjen ved Nykøbing Sj. blev sendt til Det Grønne Museum, hvor Museumsinspektør Rune Clausen sendte følgende svar: *"Mange tak for din henvendelse! Det er skønt med flere øjne, der kan følge med fra luften. Det er ganske rigtigt en Fuglekøje du har identificeret ved Hov vig. Efter alt at dømme har den kun vært benyttet til ringmærkning, men den er relativt sparsomt belyst. Men den burde jo nok være registreret i F&F, som du er inde på".*

Da fuglekøjen ved Nykøbing formodentligt er den eneste på Sjælland og måske den eneste i Danmark bortset fra fuglekøjerne på Fanø, burde den efter min mening fredes, så den kan bevares for eftertiden.

Fuglekøjen (Kortviseren).

Ort (Kortviseren).

1954 (Kortviseren).

FUGLEKØJERNE PÅ FANØ

Jørgen Fog (f. 1933) mag.scient. i zoologi fra Københavns Universitet skriver: "Her i landet har køjefangst kun været et erhverv på Fanø, hvor der i sidste århundrede blev indrettet fire køjer, og i nogle af dem tog man årligt et betydeligt antal svømmeænder, for ca. 90 percents vedkommende krikænder. Sønderho Gamle Fuglekøje, som er grundlagt i 1866, er øens ældste. Dammen er sekskantet (hver kant ca. 40 m), og fra hvert hjørne udgår en pibe. Ifølge de gamle fangstjournaler, der opbevares af Interessentskabet Sønderho Gamle Fuglekøje, indledtes fangsten i 1867. Af forskellige grunde var køjen ude af brug i visse perioder, medens den i andre blev drevet af folk, fra hvem der ikke eksisterer journaler; det drejer sig om sæsonerne 1871, 1874-83 og 1918-22. Fangstudbyttets størrelse varierer stærkt fra år til år, nemlig fra få hundrede op til knapt 9.000, hvilket resultat opnåedes i 1887. Af de ca. 9.000 ænder var ca. 8.000 krikænder, resten mest gråænder. Også et mindre antal pibe- og spidsænder lod sig fange de fleste år. Det sidste år, køjen var i kommerciel brug, var 1930, idet jagtloven af 1931 forbød fuglefangst. I løbet af årene 1930-60 blev køjen en ruin,

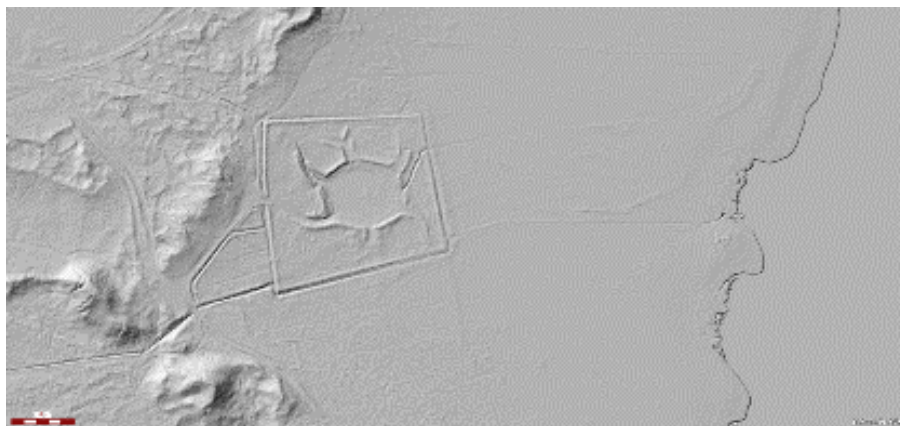

idet dam og piber groede til, medens hegn og diger så at sige forsvandt. I 1960 lejede Vildtbiologisk Station (Kalø) den imidlertid; den restaureredes, og i løbet af året fremstod den i sin oprindelige skikkelse. Inden årets udgang blev de første krikænder fanget og ringmærket, og hver sæson siden har man foretaget fangst af krikænder, gråænder og nogle få spids-, atling- og pibeænder. Indtil 1973 er der således ringmærket over 12.000 svømmeænder”.

Jeg har efterfølgende fundet de 4 fuglekøjer på Fanø på luftfoto og kort. Men ved denne gennemgang af Fanø, viser det sig, at der findes en femte mindre og mere simpel køje.

Knudtoft bjerg nr. 1 (Kortviseren). Knudtoft bjerg nr. 2 (Kortviseren).

Annebjerg (Kortviseren).

Ternedal (Kortviseren).

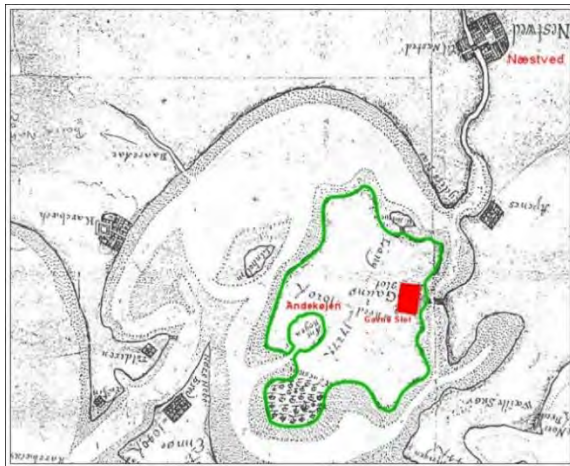
Den femte Fuglekøje (Kortviseren).

ANDRE KENDTE FUGLEKØJER

På www.albus.dk/fanoefuglekøjer/gavno beskrives Ane Koijen, Andekøjen på Gavnø.

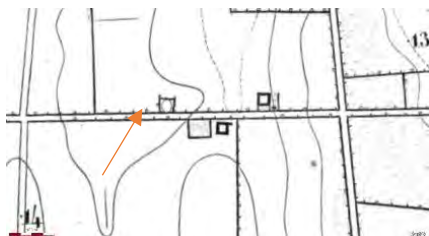
For en del år siden fandt man i Kort- og Matrikelstyrelsen et håndtegnet kort over Karrebæk Fjord ved Næstved. Det var udført i 1690 af søkortkartografen Jens Sørensen (1646-1723). På kortet fandtes stednavne som Gaunø Slot, Nestwed og Karebæch, men også betegnelsen Ane Koijen, som sås som en udgravet lomme eller "mavesæk" på sydvestkysten af Gavnø.

I en artikel fra 1992 skrev Jette Baagøe, der er direktør for Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum i Hørsholm, at Gavnø Gods i 1682 blev overtaget af Knud Thott, der var meget initiativrig og blandt andet foretog en inddæmning af Nylands Mose. Han havde studeret landbrug i Holland, hvor han formentlig har fået kendskab til anlæggelsen af andekøjer. Hjemme på Gavnø har han taget initiativ til anlæggelsen af en andekøje, men den er formentlig aldrig blevet taget i brug, hvilket måske skyldes, at da Thott døde i 1702, havde hans arvinger ikke evne til at holde sammen på godset, der hurtigt blev spredt for alle vinde.

www.aldus.dk/fanoe/fuglekojer/gavno. Jens Sørensens originaltegning over Karrebæk Fjord, 1690.

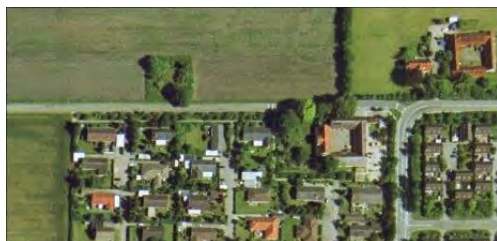
På Dragør beskriver www.aldus.dk/fanoe/fuglekøjer/drager en Fuglekøje, Køjevælen i Dragør på Amager: Kong Christian II havde i 1521 inviteret hollandske (eller mere korrekt nederlandske) fæstebønder til Amager og lokket dem med en række rettigheder, der bl.a. gav dem lov til at fange vilde fugle og udføre ålefiskeri. Til gengæld skulle de være med til at gøre Amager frugtbar, så de kunne levere daglige forsyninger af frugt, grønt, fisk, kød og andre levnedsmidler til de mange indbyggere inde i København. Men selv den nyeste historie om Dragør omtaler kun sporadisk anlægget af en Fuglekøje: "På Nordre Dragørvej ligger Køjevælen, som et minde om fangst af vildænder i fuglekøjer" (Svend Jans). Et par ældre avisudklip i Dragør Lokalarkiv har dog en smule mere at byde på. I en avisartikel fra 1926 hedder det: "De eneste minder vi har om sådanne (fangster som i fuglekøjerne på Sylt og Amrum) her på Amager fra en svunden tid er den dam, der endnu kaldes Køjevælen, liggende ved Nordre Dragørvej over for gården "Petersminde". Det er muligt også Engvælen stammer derfra. Om et andet kær, der fandtes vest for Ullerup og kaldets Fuglekæret også er en gammel Fuglekøje, skal være usagt.

1865

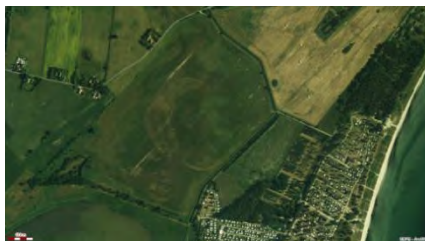
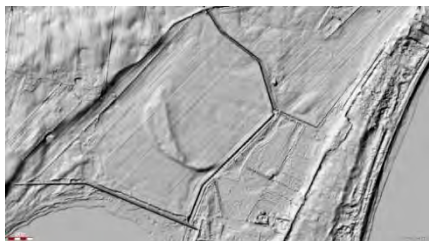
1870

I dag.

NYE OBSERVATIONER

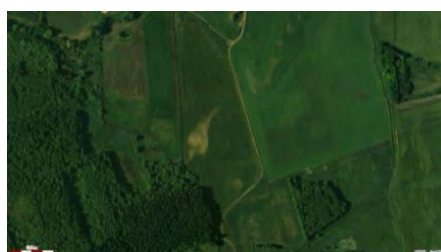
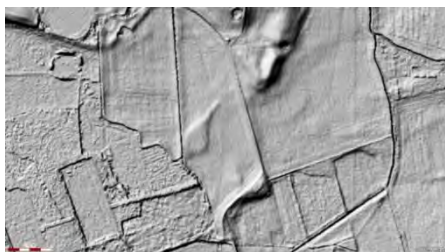
Under mit arbejde med luftarkæologi er jeg stødt på et par lokaliteter, som kunne ligne fuglekøjer af samme type som Fuglekøjen ved Nykøbing Sj. Om det er fuglekøjer eller det er tilfældige formationer der bare ligner fuglekøjer, kan jeg ikke sige. Den ene ligger ved Sivet ved Præstø fjord.

Præstø fjord (Kortviseren).

2008 (Kortviseren).

Den anden observation er fra et vådområde vest for Undløse.

Undløse (Kortviseren).

2008 (Kortviseren).

FORFATTER

Luftarkæolog og medlem af Kalundborg Arkæologi Forening.

Jens.k.nielsen@godmail.dk.